

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти міжнародної конкурентоспроможності підприємств. Особливу увагу приділено типізації стратегій міжнародної конкуренції. Окрема увага приділена етапам управління на підприємстві при розробці стратегії конкурентоспроможності на зовнішньому ринку. Досліджено сучасні проблеми управління міжнародною конкурентоспроможністю вітчизняних переробних підприємств харчової промисловості. Запропоновано шляхи підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних підприємств харчової промисловості.

Ключові слова: конкуренція, міжнародна конкурентоспроможність, харчова промисловість, переробні підприємства, ринки збуту, експорт.

Summary. In the article the theoretical aspects of the international competitiveness of enterprises. Particular attention is paid to typing strategies of international competition. Special attention is paid to the company management stages in the development strategy of external competitiveness. The modern management issues of international competitiveness of domestic processing food industry. Ways of improving the international competitiveness of the domestic food industry.

Key words: competition, international competitiveness, food industry, processors, markets and exports.

Постановка проблеми. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості є однією з найважливіших категорій ринкової економіки, що характеризує можливість та ефективність адаптації підприємств до умов міжнародного конкурентного середовища. Необхідність у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності переробних підприємств харчової промисловості особливо актуалізується з огляду на інтенсифікацію міжнародних економічних відносин України загалом і вітчизняних підприємств зокрема. Світові глобалізаційні процеси зумовлюють потребу обґрунтування нових стратегій та механізмів забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних переробних підприємств харчової промисловості як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, які б водночас узгоджувалися з необхідністю інтеграції національної економіки у світове господарство. При цьому необхідно враховувати тенденції світового розвитку й відповідно з ними проводити політику не лише мінімізації витрат, але й комплексного підвищення ефективності внутрішніх і зовнішніх чинників, що забезпечують конкурентоспроможність вітчизняних переробних підприємств харчової промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми конкурентоспроможності вітчизняних підприємств зроблено у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: Л. В. Балабанова, Т. І. Балановська, В. В. Бевз, О. П. Гогуля, О. Є. Гросицька, Н. І. Драгнева, І. О. Іртищева, С. В. Малихіна, М. Портер,

О. М. Потапенко, Н. С. Скопенко, В. В. Холод та ін. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених дослідженню міжнародної конкурентоспроможності підприємств, багато питань потребують подальшого дослідження, зокрема конкурентоспроможність вітчизняних підприємств харчової промисловості, які мають свою специфіку та особливості в господарській діяльності.

Метою дослідження є визначення необхідності та методів забезпечення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних переробних підприємств харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття міжнародної конкурентоспроможності є для світової та української економіки новим, тому загальноприйнятого визначення її змісту й розуміння немає. Стійке забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання і вироблених ними товарів залишається одним із найбільш складних завдань у світовій економіці. Його розв'язання в Україні ускладнюється тим, що вітчизняний досвід у цій сфері невеликий. Завдання забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств до початку 90-х років ХХ століття стояло лише перед окремими організаціями, орієнтованими на експорт, і лише після кардинальних економічних реформ дослідження конкурентоспроможності в українській науці набуло теоретичної та практичної значущості. У наш час вітчизняні та зарубіжні варіанти вирішення проблеми забезпечення конкурентоспроможності слабо відображають зміни у світовій економіці, пов'язані з процесом глобалізації, а також із заго-

стренням міжнародного суперництва, що ведеться в різних формах, різними методами й на різних рівнях економіки. Міжнародна конкурентоспроможність є найважливішою комплексною характеристикою якісного стану товарів, суб'єктів господарювання, їх структурних змін порівняно з відповідними аналогами інших країн [1].

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств харчової промисловості для України є стратегічно важливим, адже їх розвиток не лише позитивно впливає на динаміку економічного зростання в країні, а здатен забезпечити вагоме місце держави в когорті світових країн-лідерів із виробництва продуктів харчування.

М. Портером [6] була розроблена типізація стратегій міжнародної конкуренції. Він виокремлює такі типи стратегій:

1) глобальна конкуренція в широкому асортименті товарів, конкуренція між виробниками певного асортименту товарів галузі у світовому масштабі (перевага досягається шляхом проведення диференціації або лідерства у зниженні витрат);

2) глобальне зосередження на конкретному сегменті галузі, на якому фірма веде конкурентну боротьбу у світовому масштабі;

3) зосередження в національному масштабі шляхом використання переваг відмінностей національних ринків для створення зосередженого підходу до конкретного національного ринку. У результаті фірма досягає або диференціації, або мінімізації витрат в обслуговуванні споживачів національного ринку або його сегментів;

4) захищена ніша — використовується в тих країнах, де уряд обмежує можливості глобальних конкурентів. Фірма вимушена будувати свою стратегію на конкретних національних ринках, враховуючі ці обмеження.

Для підприємств харчової промисловості притаманні свої особливості, які і потрібно використовувати в якості важелів для підвищення конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Серед основних особливостей можна виокремити такі: продукція підприємств харчової промисловості завжди користується попитом, адже відноситься до товарів першої необхідності; підприємства харчової промисловості мають тісні взаємозв'язки із сільськогосподарськими підприємствами, які на сьогоднішній день є локомотивом розвитку економіки країни; ринок продовольства характеризується значною ємністю, що, безперечно, приваблює інвесторів.

При розробці стратегії конкурентоспроможності на зовнішньому ринку підприємства проходять такі етапи управління:

1. Моніторинг конкурентного середовища міжнародного ринку. Цей етап передбачає дослідження основних факторів зовнішнього ринку для визначення можливостей і загроз підприєм-

ства, ступеня інтенсивності конкуренції на зовнішньому ринку, рівня «вхідного бар'єру».

2. Оцінка конкурентоспроможності підприємства, його продукції та основних конкурентів на зовнішньому ринку, що полягає у визначенні основних ключових факторів успіху підприємства, конкурентних переваг, які можуть забезпечити йому успішне функціонування та довгострокове випередження конкурентів на зовнішньому ринку.

3. Реалізація стратегії управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства полягає у прийнятті рішення, якими засобами підприємство буде досягати поставлених цілей.

4. Оцінка і контроль реалізації визначеної стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства на зовнішньому ринку [4].

Кожен з перелічених етапів управління конкурентоспроможністю підприємства на зовнішніх ринках передбачає виконання певної низки завдань, ефективність виконання яких залежить від низки факторів, до яких, зокрема, належать існування та перспектива появи підприємств, що будуть мати певні «know-how» у сфері управління, безпосередній вплив постачальників та споживачів продукції на потужність конкуренції тощо. Виходячи з цього, слід зазначити той факт, що в процесі здійснення процесу управління перед підприємствами зазвичай постає ціла низка ускладнень.

Серед сучасних проблем управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств можна виокремити такі:

— нестійка економічна ситуація в державі, недосконала політика уряду щодо підтримки міжнародної конкурентоспроможності підприємств;

— недостатність інформаційного забезпечення при організації управління конкурентоспроможністю, слабкий кадровий потенціал, слабе впровадження у виробництво результатів науково-технічних досліджень порівняно з конкурентами на зарубіжних ринках;

— відсутність конкурентної стратегії, орієнтованої на певні цільові групи споживачів, розробленої з урахуванням конкурентних переваг та існуючих можливостей підприємства [3].

У сучасному забезпеченні конкурентоспроможності фірми на міжнародному ринку відіграють важливі переваги її технологій ресурсозбереження, розвиток можливостей трудових ресурсів і комплексне вивчення інформації на ринку щодо можливості підвищення конкурентоспроможності підприємства. Конкурентоспроможність фірм на міжнародному ринку залежить від багатьох чинників: економічних, інституційних, політичних, культурних, людських і освітніх. Ці фактори можна поділити на внутрішні й зовнішні.

До внутрішніх факторів також відносять: рівень продуктивності праці, технологічний фактор, тобто технічний рівень продукції і параметри

технології виробництва. Перелічені фактори визначають рівень витрат виробництва й збуту. Однак для цілей визначення конкурентоспроможності компанії необхідно брати до уваги тільки відносний показник, тобто відношення витрат виробництва й збуту в цій компанії до рівня витрат виробництва й збуту компанії-конкурента.

Групу зовнішніх факторів складають: макроекономічна стабільність і передбачуваність економічної політики; рівень новини економіки, тобто участь країни в міжнародних торгівлі та інвестуванні; ступінь відповідності державної політики вимогам конкуренції; ефективність функціонування ринків капіталу й якість фінансових послуг; рівень розвитку новітньої інфраструктури в країні; розвиток науково-технологічного потенціалу та інше. Усі ці показники використовуються тільки як відносні. Таким чином, конкурентоспроможність фірм на світових ринках визначається не тільки їх конкурентною перевагою, але й усім комплексом факторів на всіх рівнях, що визначають переваги товарів країни на світовому ринку. Однак визначення конкурентоспроможності на принципах тільки «позицій і переваг» є неприпустимим [6].

Важливими кроками для ефективного розвитку підприємств харчової промисловості, а відповідно й її конкурентоспроможності, є: забезпечення вітчизняних переробних підприємств високоякісною сільськогосподарською сировиною, яка є основою якості вироблених харчових продуктів; підвищення технічного та технологічного рівня підприємств харчової промисловості; запровадження на усіх підприємствах, що працюють на зарубіжних та вітчизняних ринках, систем управління якістю та безпечністю харчової продукції, побудованих на принципах НАССР; створення програм фінансування проектів з підвищення якості продукції; розроблення та впровадження механізму державної фінансово-кредитної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва, що реалізують інноваційні та інвестиційні проекти і забезпечують розвиток виробництва; забезпечення розвитку перспективних промислових технологій з використанням досягнень вітчизняної науки і техніки.

Більшість промислово розвинених країн активно використовує технології ресурсозбереження, що контрастує з переважно ресурсоемними технологіями в Україні й скорочує конкурентоспроможність українських підприємств на світових ринках. Для підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку необхідно виявляти й освоювати краще у світовій теорії і практиці, що дозволить розширити можливості зменшення витрат часу й ресурсів. Так, наприклад, виробництво деяких українських компаній переноситься в країни з низькою вартістю трудових ресурсів, сировини, а маркетинг і збут зосереджуються побли-

зу споживачів продукції. У результаті українські компанії використовують конкурентні переваги відразу декількох країн, що підвищує їх конкурентоспроможність на глобальному ринку. Однак тільки ефективності використання ресурсів уже недостатньо для забезпечення конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Вирішальним чинником у наш час є рівень кваліфікації управлінського персоналу. Саме ця конкурентна перевага фірми визначає підтримку інновацій, заохочення ініціативи, уміння правильно оцінити ситуацію, що склалася на ринку, кон'юнктуру, готовність залучати талановитих людей і комплексно оцінювати інформацію, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності фірми.

Одним із дієвих напрямів підвищення ефективності функціонування харчової промисловості науковці вважають розвиток інтеграційних зв'язків і побудову на їх основі інтегральних об'єднань. Як зазначає Н. Скопенко, більш значні конкурентні переваги (зокрема ті, що мінімізують залежність від постачальників та коливань цін на сировину) матимуть ті підприємства — виробники харчових продуктів, що будуть входити до вертикально інтегрованих структур. Для таких структур характерний замкнений цикл виробництва — від вирощування, зберігання і переробки сировини до виробництва та реалізації готової продукції, що дозволяє їм отримати економію на витратах, раціонально управляти ресурсними, інформаційними потоками [5].

Підвищити конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості на міжнародному ринку можливо шляхом диверсифікації та модернізації внутрішнього виробництва, більш ефективного використання діючих виробничих потужностей та підвищення їхнього технологічного рівня, суттєвого покращення регуляторного середовища для ведення бізнесу, впровадження механізму стимулювання ресурсозбереження та інноваційного розвитку, спрямування інвестиційних ресурсів держави на впровадження нових зразків енергоефективної техніки і технологій ресурсозбереження, організації сучасної підготовки кадрів та стимулювання залучення до цих процесів приватного капіталу.

У конкурентній боротьбі за споживача на перший план поряд із необхідністю технічної реконструкції, впровадження європейських стандартів контролю якості, розробки нових видів продуктів вийшли проблеми зниження собівартості продукції, в першу чергу — економія палива, електроенергії [10]. Неефективна структура і висока енергоємність промислового виробництва в Україні, зростання цін на енергоносії спонукали підприємців шукати способи підвищення ефективності господарської діяльності. Найважливіше завдання сьогодні — це серйозна реконструкція виробництва, заснована на новітніх технологіях і процесах,

що пропонують істотні можливості економії енергії. У зв'язку зі значним ростом вартості енергоносіїв ефективне їх використання в умовах ринкової економіки стає визначним фактором підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств переробної галузі, тому що в основному енергоємність виробництв харчових продуктів у нашій країні значно вища порівняно з розвинутими промисловими країнами [7].

Заходи з підвищення енергоефективності виробництва можна розділити залежно від їх капіталомісткості:

1) організаційні заходи, тобто удосконалення менеджменту виробничих процесів, в основному без потреби у додаткових інвестиціях, за виключенням витрат на контрольні-вимірні прилади та інформаційне обладнання;

2) впровадження додаткового обладнання для підвищення енергоефективності (наприклад, теплоізоляція, утилізатори тепла та ін.). Ці заходи можуть бути реалізовані за допомогою додаткових капітальних витрат з виключною метою — зниження енергоспоживання [2].

В умовах сучасного ринкового середовища підприємствам, зокрема керівникам вищого (стратегічного) рівня управління, що прагнуть до сталого розвитку, впровадження інтегрованої системи менеджменту є вкрай необхідним заходом у контексті стратегічного управління, що може забезпечити досягнення конкурентних переваг. При цьому одним із першочергових етапів на шляху реалізації стратегії розвитку має стати сертифікація внутрішньоорганізаційної системи якості. Проходження вказаної процедури сприятиме підвищенню рівня довіри у споживачів на основі формування позитивного іміджу шляхом дотримання відповідності на предмет мінімізації шкідливого впливу на навколишнє середовище, виготовлення високоякісної та безпечної продукції, покращення умов праці, мотивації та соціального забезпечення персоналу, дослідження і задоволення попиту тощо [8].

Досягнення й економічна підтримка саме світового рівня конкурентоспроможності характеризують не тільки соціально-економічну зрілість компанії, але й максимізацію її прибутковості та впливовості в міжнародному бізнесі. Наприклад, здатність до виживання (нижчий рівень конкурентоспроможності) характеризується пасивною адаптацією до ринку без значних внутрішніх змін; активна реакція на конкуренцію (середній рівень) супроводжується підвищенням якості й ефективності заходів; забезпечення переваги (вищий рівень) є набагато більш прибутковим та ефективним. Отже, довгострокові, стабільні, великі економічні переваги в міжнародному бізнесі можуть створюватися лише постійною й системною перевагою над конкурентами.

Висновки. Питання формування та впровадження стратегій міжнародної конкуренції на рівні підприємств, галузей та національних економік є одним із ключових завдань управління. Від того, наскільки ефективною буде розроблена та впроваджена стратегія, буде залежати успіх на міжнародному ринку підприємств, галузей та навіть національних економік.

Для підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних переробних підприємств необхідно на національному рівні створити всі передумови для їх сприятливого розвитку. Заходами щодо підвищення міжнародних конкурентних позицій є: створення сприятливого бізнес-клімату в країні; збереження стабільного курсу національної валюти; зниження податкового тиску; захист вітчизняного товаровиробника у антидемпінгових розслідуваннях; активізація техніко-технологічного розвитку на основі інноваційно-інвестиційної моделі; створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій; проведення заходів, необхідних для впровадження системи якості; удосконалення зовнішньоторговельної політики та правового регулювання ЗЕД; розвиток інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури.

Отже, забезпечення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних переробних підприємств можливо за умови формування нової політики на основі зазначених пріоритетів.

Література

1. Малихіна С. В. Міжнародна конкурентоспроможність — як пріоритетний фактор розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств / С. В. Малихіна // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. — 2012. — Вип. 10. — С. 526–529.
2. Іртишева І. О. Інституційне забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку / І. О. Іртишева, О. М. Потапенко // Бізнес-навігатор. — 2011. — № 3 (24). — С. 102–106.
3. Іртишева І. О. Стратегічні орієнтири розвитку харчової промисловості України в умовах глобалізації / І. О. Іртишева, О. Є. Гросицька // АгроСвіт. — 2012. — № 12. — С. 32–34.
4. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний підхід : монографія / Л. В. Балабанова, В. В. Холод. — Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2006. — 294 с.
5. Скопенко Н. С. Агропромисловий сектор: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку / Н. С. Скопенко // Економічний аналіз. — 2011. — Вип. 8. — Част. 1. — С. 179–183.
6. Портер М. Конкуренція / М. Портер. — М. : Издательский дом «Вільямс», 2002.
7. Бевз В. В. Зниження енергоємності продукції — інноваційний шлях розвитку підприємств харчової промисловості / В. В. Бевз // Фінанси, об-

лік і аудит : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; відп. ред. А. М. Мороз. — К. : КНЕУ, 2011. — Вип. 17. — С. 16–24.

8. Балановська Т. І. Інтегрована система управління у забезпеченні стратегічного розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Т. І. Балановська, О. П. Гогуля, Н. І. Драгнева. — Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.1/22.pdf>.

9. Іртишева І. О. Структурні особливості харчової промисловості в контексті забезпечення продовольчої безпеки / І. О. Іртишева, О. Є. Грошицька // *АгроСвіт*. — 2012. — № 13. — С. 26–29.

10. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів : національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НАН України М. А. Хвесика. — К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. — 776 с.